
Girdim irfan meclisine, kıldım ilmi taleb. İlim geride kaldı illâ edeb, illâ edeb!

Belki birçoğumuzun manâsını tam anlayamadığı veya sırrını tamamen keşfemediği bir hakikatli cümle var: “Girdim irfan meclisine, kıldım ilmi taleb. İlim geride kaldı illâ edeb, illâ edeb!” Evet edeb, ilimden hem önce gelir hem de sonra... Yani ilmin başlangıcı da edebdir, sonu da... Edebin neticesi ilim, ilmin de neticesi yine edebdir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde medreselerde okutulan ‘Talîmü-l Müteallim’de ilim sıfatının bir kalpte yerleşebilmesi için üç şart lâzımdır denir. Birincisi ilme, hocaya ve kitaba hürmet yani edeb, ikincisi istikâmet, üçüncüsü de dâimî okuma. Bir insana ibâdetlerini yapmadığı için kâfir denemez; fakat ibâdetlere hürmetsizlik yani edepsizlik eder ve inkâra sarparsa kâfir olduğuna hükmedilir. Yani müminin amel noktasında noksanları ve zaafı olabilir, fakat her dâim kulluk şuurunu elinde tutup muvaffak olamadığı amellere, hürmet etmesi kendinden beklenir. Hürmetsizlik, münâfıklık alâmetidir.

İmâm-ı Gazâlî (ra) vehbî ilim (Allah vergisi, ledün ilmi) ile kesbî ilmin (çalışarak elde edilen ilmin) mukayesesini yaparken bir kıssayı anlatır ve vehbî ilmin üstünlüğünü şöyle nazara verir: Bir zaman padişahın huzurunda biri Çinli diğeri de Romalı iki sanatkâr iddiaya tutuşmuşlar. Sen mi daha büyük bir sanatkârsın yoksa ben mi? Padişah demiş ki: “Bu işin bir kolayı var. Araya bir perde çekeriz, her biriniz sanatınızı icra edersiniz, sonra da bakarız, kim daha büyük bir sanatkârmış diye.”

Perde çekilmiş, ikisi de sanatlarını icra etmişler... Sonra perde açıldığında önce Roma’lı sanatkârın sanatına bakmışlar... Gerçeğine çok benzeyen bir heykel yapmış Romalı sanatkâr... Sonra Çinlinin sanatına bakmışlar ve hayretler içinde kalmışlar. Çünkü duvara öyle bir cilâ çekmiş ki, Romalının sanatı aynen duvarda aksediyor. Buradan, Çinlinin daha mâhir bir sanatkâr olduğuna hükmetmiş padişah. Aynen öyle de gayretle, çalışarak elde edilen ilim Romalının sanatı gibidir, fakat güzel ahlâk (edeb), kalb temizliği (cilâ) ile Allah’ın o kulunun kalb aynasında aksettirdiği ilim (vehbî ilim) ise Çinlinin sanatı gibidir.

Cenâb-ı Hak, insana vermiş olduğu his, duygu ve kuvvelere yaratılışça bir sınır ve hudut çekmemiştir. Akıl, şehvet ve gazap gibi kuvvelerin (duyguların) ucu açık bırakılmıştır. İnsanoğlu bu noktalarda sınırsızca ilerleyebiliyor. Yaratılışça bir sınır konmamışken, Kur’ân ve sünnetçe bu ucu açık his, duygu ve kuvvelere şer’î bir hudut çekilmiştir. Yani “şuraya kadar senin hakkın, fakat şuradan sonra artık senin haddin ve hakkın değil!” tarzında Âlemlerin Rabb’i sınır çizgisini çekmiştir. İnsan, tabiatı yani fitratı gereği diğeri insanlarla beraber yaşamak, işbirliği

yapmak ve ihtiyaçlarını ve hakkını diğeri insanlar arasında aramağa muhtaç ve mecburdur. Fakat insanlar arası münâsebetlerde zulümler, haksızlıklar ve haddi aşmalar yaşanıyor. Çünkü, kimi insan kimisinden daha kurnaz, daha doyumsuz, daha hırslı, daha şehvetlidir. Böyle olunca da maalesef bu elîm ve istenmeyen hâdiseler yaşanabiliyor. İşin en vahim ve ebedi hüsrânı netice veren kısmı ise, kulun Rabb'ine karşı da haddi aşmasıdır. Amel noktasında kulun haddi aşmasının ismi, 'günah'tır. Fakat îtikad (iman) noktasında haddi aşmanın ismi ise 'küfr'dür. Günahlar, Hâlık'ın af ve mağfireti ile silinir gider. Ama îtikad noktasındaki sapma ve haddi aşmalar ise 'Allah muhafaza buyursun' ebedî azap ile karşılık görecekler.

İnsanın akıl, fikir, hayal gibi kuvvelerine fitraten bir sınır getirilmediği için bazı insanlar îtikad noktasında Kur'ân ve sünnetin koyduğu şer'î hudutu çiğneyip dalâlet vadilerinde doludizgin koşabiliyorlar. Haddi ve hakkı olmayan meselelere girip 'edebsizce' kendisine çekilen şer'î hudutu aşip küfre düşebiliyor. Aklın ve fikrin sınırı yok. Ölçüyü Kur'ân ve sünnet koyuyor ve koyulan bu ölçüye hürmet edip kâle almak ise 'edeb' ile de ifade edebileceğimiz hâle sahip olmakla oluyor. Kul, edebini bilirse bütün hukuklara da riayet eder. Edebi elden bırakırsa, ne kulların hukukunu ne de Rabb'inin hukukunu dinler. Haddi olmayan lâflar, cür'etkâr davalar, dokunduran hareketler, gazabı celbeden fiiller, boyunu aşan kusurlar ondan sudûr edebiliyor. Bütün bunların temelinde ise 'edeb' ile isimlendirilen o mümtaz vasfa sahip olmamak var. "Edebsiz kişi Allah'ın lütfundan mahrum olur." ifâdesi ne kadar da veciz anlatıyor bu hakikati.

Bediüzzaman Hazretleri 'edeb'in en geniş çerçevede tarifini veriyor bize: "Sünnet-i Seniyedeki edeb, o Sâni'-i Zülcelal'in esmâlarının hudutları içinde bir mahz-ı edeb vaziyetini takınmaktır." Yani âlemlerin Rabb'inin bin bir isminin her birinin bir gereği var. İşte sünnet-i seniyedeki edeb ise, bu isimlerinin hakkına ve hukukuna riayet etmek, o isimlerin gereği ne ise, o hâl üzere bulunmaktır. Meselâ Rabb'imizin Latîf, Müzeyyin, Hakîm, Cemîl gibi isimleri, varlıkların hep güzel gözükmesini, çirkin hâllerinin gizlenmesini, nâhoş vaziyetlerin örtülmesini gerektiriyor. İşte, bu isimlerinin gereklerini yerine getirmek ve kendi ahlâkımızda göstermenin ne kadar edebe uygun bir tavır ve hâl olduğunu hayâl ve tefekkür edebiliriz. Bu esmânın hakkına riayet etmemenin de, gerek Allah katında gerekse kullar nazarında ne kadar çirkin görüneceği, nasıl bir karşılık göreceği anlaşılır.

Tahsil edilen ilim, insanı bu 'edeb tahtı'na çıkarmıyorsa, 'edeb' suretinde kulu süslemiyorsa, o ilim neticeye ulaşmamıştır. Böyle bir ilim kulu ind-i İlâhî'de mesul etmekten, kullar nazarında da

alçaltmaktan başka hiçbir şeye yaramaz.

‘Ehl-i huzûr’ olmakla ‘edeb’ arasında çok kuvvetli bir râbıta var. Ehl-i huzûr, her an Cenâb-ı Hakk’ın huzûrunda olduğunun farkında olan ve bundan kalben ve ruhen huzûr duyan kimsedir.

Cenâb-ı Hakk’ı isim ve sıfatlarıyla tanıyıp bilmeyi netice veren imânî bir tefekkürden gelen parıltılar ile, bir çeşit huzûr kazanıp, Hâlık-ı Rahîm’in her yerde hâzır ve nâzır (gözetleyici) olduğunu düşünüp, O’ndan başkasının teveccühünü aramayarak, huzûrunda başkalarına bakmak ve başkalarından medet istemek, o huzûrun edebine muhâlif olduğunu düşünmekle kul, ihlâsı kazanır ve riyadan kurtulur. Her anında ve her yerde Rabb’inin huzurunda olduğunu bu şekilde idrak eden birisi elbette en güzel bir edeb tarzını takınmaya başlar. Her hareket, fiil ve amelini o İlâhî huzûrda olmanın şuuruyla en edebli bir tarzda yapmaya gayret eder. Oturuşu, kalkışı, yatışı, yemesi, içmesi, yürümesi kısacası her hareketinden ‘edeb’i okunur.

Demek ki edebın neticesi ilim, ilmin neticesi de yine edebdir. Edebsiz insan bilgi sâhibi olur, fakat ilim sâhibi olamaz. İlim sâhibi olduysa da, bu, onu yine edebli bir kul yapar. Ne mutlu edeb ziyneti ile Rabb’inin ziynetlendirdiği kullara.

Yazar: Mustafa TOPÖZ